

FORMULARZ KWERENDY INSTYTUCJI MUZEALNYCH

Projekt „Muzea w polskiej kulturze pamięci (do 1918 r.): wczesne instytucje muzealne wobec muzeologii cyfrowej”

finansowany ze środków Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego
w Ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki 2015.

INFORMACJE OGÓLNE:

Lokalizacja: Miejscowość/ Region / Kraj

Warszawa Mazowsze Królestwo Polskie

Tytuł/pełna nazwa instytucji:

Muzeum Starożytności Żydowskich Mathiasa Bersohna

Typ instytucji: muzeum publiczne, zbiory muzealne instytucji lub organizacji (biblioteka, towarzystwo naukowe), kolekcja prywatna

zbiory muzealne instytucji

Opis instytucji/skrócony (wg wzoru: typ instytucji, charakter zbiorów):

Muzeum Starożytności Żydowskich Mathiasa Bersohna zostało zainicjowane darem Bersohna ofiarowanym warszawskiej Gminie Żydowskiej w 1905 roku. Na kolekcję składały się judaika oraz obiekty związane z historią i kulturą żydowską, gromadzone najprawdopodobniej od lat 60. XIX wieku. Pomimo zawiązania się instytucji, jej otwarcie nastąpiło dopiero w 1910 roku, 2 lata po śmierci fundatora i honorowego kustosa muzeum. Instytucja ta, pozostająca pod zarządem Gminy Wyznaniowej, mieściła się najprawdopodobniej w budynku gminy, i zajmowała jedno pomieszczenie z korytarzem. Początkowe prace inwentaryzacyjne i katalogowe, prowadzone przez pierwszego kustosa Samuela Dicksteina i Abrahama Fajnera zostały znacznie ograniczone w czasie I wojny światowej. Okres dwudziestolecia międzywojennego, pomimo zmiany kierownictwa muzeum, które objął wybitny znawca kultury żydowskiej Majer Bałaban oraz planów rozwoju placówki, stanowiły okres stagnacji muzeum. Dopiero w latach 1937-1939 nastąpiła reorganizacja placówki, kierowanej przez Adama Czerniakowa. Zbiory przeniesiono do nowego, dwuizbowego lokalu na pierwszy piętrze w budynku przy ul. Grzybowskiej 24/26. Szeroko zakrojona akcja informacyjna doprowadziła do wzrostu liczby ofiarodawców, w 1939 roku wydany został katalog zbiorów. Na kolekcję muzeum składały się obrazy o tematyce żydowskiej (portrety, malarstwo historyczne, sceny rodzajowe, weduty, pejzaże), rzeźby, grafiki, rysunki, rzemiosło artystyczne, a także przedmioty kultu synagogałnego (naczynia, tace, lichtarze, lampki, tkaniny, korony na rodały), numizmaty, rękopisy, archiwalia, pamiątki historyczne po znanych osobistościach oraz biblioteka. W czasie II wojny światowej kolekcja muzealna została zarekwirowana przez wojska niemieckie, a najcenniejsze obiekty wywiezione (w 1939 lub 1940 roku). W kolejnych miesiącach dokonywano kolejnych rabunków, a w maju 1940 roku w lokalu muzeum nie było żadnego przedmiotu należącego do jego kolekcji. Po zakończeniu wojny nie przystąpiono do odbudowy muzeum. Brak szczegółowych danych dotyczących zbiorów muzeum Bersohna utrudnia prowadzenie badań proveniencyjnych kolekcji zagranicznych, gdzie trafiały judaika z ziem polskich.

Daty działalności / zakres czasowy:

1905 – propozycja przekazania Gminie Żydowskiej w Warszawie kolekcji judaików przez Mathiasa Bersohna
1905, 27 września – sporządzenie aktu darowizny kolekcji
1908 – zapis testamentowy Mathiasa Bersohna, przekazujący kolekcję judaików na poczet przyszłego muzeum
1910, lipiec – otwarcie dla zwiedzających ekspozycji w Gmachu Gminy Żydowskiej
1917 – pierwszy inwentarz zbiorów
1927 – zmiana kierownictwa muzeum
1937, 11 marca – uchwała o uporządkowaniu zbiorów i powiększeniu lokalu muzeum
1938 – przystąpienie do uporządkowania eksponatów

1939, wrzesień – zajęcie budynku z salami muzealnymi przez polskie władze
1939, październik – zarekwirowanie muzeum przez władze niemieckie
1940 – systematyczne rabunki obiektów muzealnych, wywiezienie zbiorów

Dostępność

Typ relacji instytucji wobec pamięci

Rodzaj pamięci

Obszar pamięci/ nośnik pamięci/ rodzaj zbiorów

DANE INSTYTUCJI :

	OBECNIE	DAWNIEJ
ADRES / SIEDZIBA DANE ADMINISTRACYJNE – województwo/powiat/gmina/ulica/ nr działki, zmiany siedzib (daty); REGION HISTORYCZNY	XXX	1905 – siedziba Gminy Żydowskiej, sala zebrań 1906 – 1 pomieszczenie, ul. Grzybowska 26 (parter?) 1938 – 2 pomieszczenia, piętro, ul. Grzybowska 26/28 Królestwo Polskie
DANE KONTAKTOWE TELEFON / EMAIL/ WWW	XXX	---
GODZINY OTWARCIA	XXX	1910 – środy i niedziele, 10-13 1922 – środy i niedziele
DYREKTORZY	XXX	
ZARZĄDCA	XXX	Gmina Wyznaniowa Żydowska
Budynek muzealny (przekształcenia/nowo wybudowany/zaadoptowany)	XXX	siedziba Gminy Wyznaniowej Żydowskiej

INFORMACJE HISTORYCZNE:

Zmiany w nazwach:

Muzeum Gminy im. M. Bersona

Misja muzeum/ założenia kolekcjonerskie/ cele działalności

Ochrona zabytków kultury żydowskiej, pielęgnowanie pamięci o darczyńcy

Zakres terytorialny (zawarty w misji muzeum)

Założyciele/ właściciele: osoby lub instytucje (podstawowe dane biograficzne lub krótka charakterystyka)

Bersohn Mathias (1823-1908) bankier, filantrop, historyk, wybitny kolekcjoner sztuki polskiej i judaików, inicjator Muzeum starożytności żydowskich w Warszawie, honorowy kurator zbiorów.

Był synem bogatego, warszawskiego, żydowskiego przemysłowca Majera Bersohna, studiował w Berlinie, początkowo był współwłaścicielem firmy przemysłowo-handlowej, następnie właścicielem firmy bankowej. Swoją działalność zawodową łączył z aktywnością w dziedzinie pomocy społecznej, ochrony zabytków i rozwoju kultury i sztuki, także żydowskiej. Bersohn był aktywnym członkiem Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności, Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych, Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu oraz Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce Akademii Umiejętności w Krakowie.

Oprócz działalności o charakterze charytatywno-dobroczynnym, która przyniosła Bersohnowi duże uznanie społeczne, zapisał się on w historii polskiego kolekcjonerstwa i muzealnictwa tworząc wybitną kolekcję sztuki polskiej i judaików, którą podzielił między Muzeum Narodowe w Krakowie, Towarzystwo Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie (dzieła ob. w zbiorach MNW) oraz zainicjowane przez siebie w 1905 roku Muzeum Starożytności Żydowskich z daru Mathiasa Bersohna w Warszawie. Mathias Bersohn był ponadto autorem kilkudziesięciu publikacji dotyczących zarówno historii Polski jak i dziedzictwa materialnego kultury żydowskiej.

Pracownicy: opiekunowie, dyrektorzy, kustosze, muzeolodzy (podstawowe dane biograficzne, ważniejsze osiągnięcia)

Samuel Dickstein (1851-1939) matematyk, wykładowca UW, pierwszy kurator zbiorów Muzeum im. Bersohna (od 1905), przewodniczący wydziału szkolnego Żydowskiej Gminy Wyznaniowej w Warszawie

p. Lichtman (?-?) kustosz w 1910

Abraham Fajner (?-?) w latach 1910-1937 kustosz zbiorów Muzeum im. Bersohna, do 1917 prowadził inwentaryzację zbiorów

Regina Lillientalowa (?-?) pracownik / wolontariusz [?] Muzeum im. Bersohna, do 1917 prowadziła inwentaryzację zbiorów

Majer Bałaban (1877-1942) historyk, orientalista, wybitny badacz dziejów Żydów w Polsce, od 1927 kurator zbiorów Muzeum im. Bersohna

Adam Czerniaków (1880-1942) inżynier, działacz społeczny, publicysta, komisaryczny prezes Żydowskiej Gminy Wyznaniowej w Warszawie, prezes warszawskiego Judenratu, od 1937 kurator Muzeum im. Bersohna

Roman[?] Geber (?-?), redaktor katalogu muzeum

Janusz Trefler (?-?) kustosz, po 1937

współpraca przy inwentaryzacji w latach 1937-1939: prof. M. Bałaban, R. Grinsbergowa, dr A. Gutman, mgr T. Hafner, inż. J. Kon-Koniawa, B. Mintz, dr E. Przeworska, M. Ruth i mgr Sz. Zajczyk

Organizacje związane z muzeum oraz działające przy muzeum (krótka charakterystyka, najważniejsze postaci, historia, datowanie)

Gmina Wyznaniowa Żydowska

Kalendarium (historia instytucji)

Mathias Bersohn (1823-1908) był bankierem, filantropem, historykiem, publicystą, ok. 1860 roku rozpoczął gromadzenie kolekcji artystycznej, zawierającej m.in. obrazy i grafiki, rzemiosło artystyczne oraz judaika. Historia i dziedzictwo materialne Żydów poruszane były w licznych publikacjach Bersohna od lat 60. XIX wieku, stąd można przypuszczać, że judaika od początku stanowiły przedmiot zainteresowania kolekcjonera. W 1905 roku Bersohn zdecydował się przekazać część swojej kolekcji artystycznej do Muzeum Narodowego w Krakowie (1902, 93 dary) oraz Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie (235 akwarel, w 1919 przekazane za zgodą spadkobierców jako depozyt do Muzeum Narodowego w Warszawie). W 1905 roku kolekcjoner zwrócił się Zarządowi Gminy Żydowskiej w Warszawie z propozycją ofiarowania gminie zbiorów judaików wraz z biblioteką na poczet muzeum. Zarząd gminy 27 września wyraził zgodę na utworzenie muzeum, co potwierdzono aktem darowizny. Zgodnie z nią Muzeum Starożytności Żydowskich z daru Mathiasa Bersohna miało otrzymać 1221 obiektów o wartości 4151 rubli. Władze nadzorcze [rosyjskie?] wstrzymywały się z akceptacją aktu darowizny, która została powiększona zapisem testamentowym Bersohna (1908).

Pomimo trudności administracyjnych zbiory w 1905 roku zostały przeniesione do siedziby Gminy Wyznaniowej przy ul. Grzybowskiej 26, w sali zebrań. W 1906 roku zostały one przeniesione do lokalu „specjalnie na Muzeum przeznaczonego, zaopatrzonego w ozdobne, ażurowe okiennice żelazne, wykonane przez uczniów szkoły zawodowej Warsztaty Szkoły Zawodowej przy Gminie” [Geber, 1939]. Szkoła rzemieślnicza im. dr Ludwika Natansona, o której mowa w cytacie, mieściła się w budynku wzniesionym w 1901 roku, na tej samej działce, stąd można przepuszczać, że lokal o którym mowa znajdował się w zabudowaniach gminy (budynku frontowym lub zabudowaniach szkolnych). Do 1908 roku Bersohn sprawował funkcję kustosa honorowego, praktycznie opiekę z ramienia gminy sprawował Samuel Dickstein, pełniący równocześnie funkcje przewodniczącego wydziału szkolnego przy gminie. W latach 1908-1914 [?] gmina przeznaczała na utrzymanie muzeum, w tym wypłaty dla pracowników, 600 rubli rocznie. W marcu 1910 roku przygotowywać zaczęto otwarcie muzeum dla zwiedzających, a kuratorem zbiorów został Abraham Fajner (choć pojawia się również nazwisko Lichtwark). Funkcję tę pełnił najprawdopodobniej do 1937 roku. Najprawdopodobniej już w 1910 roku w muzeum istniał katalog kartkowy oraz księga gości. Pomimo prośby o ofiarność względem otwartego muzeum, skierowanej przez Dicksteina do społeczeństwa, do 1937 roku wzrost zbiorów był nieznaczny. Głównym ofiarodawcą był Zarząd Gminy, a donacje powiększały najczęściej zbiory biblioteczne. Pierwsze działania muzealne polegały na wykonaniu kopii i tłumaczenia pinkasów ze zbiorów muzealnych oraz kopii dokumentów ze zbiorów Biblioteki Publicznej w Warszawie (1910-1912). Zainteresowanie zarządcy muzeum losem placówki w 1914 roku znacznie osłabło, co wiązało się z trudnościami finansowymi gminy oraz zmianą jej składu, który zdecydował o całkowitym wstrzymaniu dotacji na funkcjonowanie placówki. Doprowadziło to do zaniedbań w zakresie przechowywania zbiorów (nieszczelny dach, ograniczenie ogrzewania lokalu). W 1917 Abraham Fajner oraz pracująca w tym czasie w muzeum (jako pracownik lub wolontariusz) Regina Lillientalowa wykonali nowy [?] inwentarz zbiorów. Do 1918 roku zanotowano ponad 300 nowych pozycji inwentarzowych, z wyjątkiem lat 1911 oraz 1914-1916, kiedy muzeum odwiedziło ok. 200 osób, przeciętna liczba odwiedzających rocznie wyniosła ok. 400 osób. Zakończenie I wojny światowej w zasadzie nie zmieniło sytuacji placówki, choć muzeum budziło coraz większe zainteresowanie, również osób z zagranicy (prasa, przedstawiciele środowisk naukowych, osobistości kultury).

W 1927 roku funkcję kustosa objął Majer Bałaban (1877-1942), za czasów którego muzeum ponownie zaczęło otrzymywać dotację. Bałaban, mimo zaangażowania w działalność naukową i muzealniczą (w 1929 roku uczestniczył w zjeździe muzeologów żydowskich we Wrocławiu), nie wpłynął znacząco na poprawę kondycji placówki. Dopiero w 1937 roku, wraz z objęciem kierownictwa Gminy Wyznaniowej przez Maurycego Mayzla, kwestia działalności muzeum stała się jednym z ważniejszych działań kulturalno-oświatowych gminy. Na stanowisko kustosa zbiorów został powołany Adam Czerniaków (1880-1942), który wszedł również w skład komisji ds. rozbudowy muzeum, w której składzie byli również inż. Marek Lichtenbaum oraz Ł. Łabędź. Z tego też względu podniesiona została roczna dotacja na działalność muzeum, uwzględniono również kwoty na nabytki nowych obiektów. Zdecydowano się na reorganizację zbiorów, w tym przeniesienie kolekcji do nowego, większego pomieszczenia w budynku gminy przy ul. Grzybowskiej 26/28 (po jego rozbudowie). Rozpoczęte zostały prace nad publikacją katalogu zbiorów, czym zajął się Rafał Gelber, powołano również nowego kustosa zbiorów, Janusza Treflera. Nowy Zarząd Gminy planował przekształcenie istniejącej placówki w Centralne Muzeum Żydów w Polsce, z tego względu podjęto prace nad projektem nowej, odpowiedniej dla tej funkcji siedziby, czym zajął się Wydział Gospodarczy Gminy, kierowany przez inż. Lichtenbauma. W 1938 roku utworzono komisję muzealną w składzie: Abram Fajner, Rafał Gutman, Hilel Seidman, w tym też czasie najprawdopodobniej przeniesiono kolekcję do nowych pomieszczeń, wykonano i zawieszono marmurową tablicę pamiątkową z podobizną Bersohna. Od 1937 roku notowane są coraz liczniejsze dary, co spowodowane było również szeroką akcją propagandową i informacyjną, prowadzoną m.in. za pośrednictwem czasopisma Głos Gminy Żydowskiej (w latach 1937-1939 ukazywały się artykuły oraz notatki prasowe informujące o historii działalności muzeum i przekazywanych darach). Mimo rozwijanej stale działalności kolekcjonerskiej warszawska gmina wyraziła zgodę na przesłanie do muzeum w Jerozolimie przedmiotów po zlikwidowanych synagogach i gminach żydowskich w Polsce. Na lata 1937-1939 przypada szczególny rozwój muzeum oraz uformowanie koncepcji Centralnego Muzeum Żydowskiego. Pierwszy projekt Żydowskiego Muzeum Narodowego pojawił się jednak już 10 lat wcześniej, i zgłoszony został przez Komisję Budżetową Rady. Projekt budowy gmachu dla takiej placówki rozważano jeszcze w 1928 roku [Żebrowski 2012, 320]. Uporządkowanie muzeum i szeroka akcja informacyjna doprowadziła do znacznego wzrostu liczby ofiarodawców. We wrześniu 1939

roku pomieszczenia muzeum zostały zajęte przez wojska polskie, a po interwencji Czerniakowa wyznaczono strażników zabezpieczających mienie muzealne. W październiku muzeum zostało zarekwirowane przez władze niemieckie, które w 1939 lub 1940 roku przystąpiły do wywozu najcenniejszych muzealiów, a w kolejnych miesiącach stopniowego rabunku pozostałych na miejscu obiektów. W maju 1940 roku lokal muzeum pozbawiony był całkowicie wyposażenia i obiektów zabytkowych.

Z uwagi na brak szczegółowych opisów i dokumentacji identyfikacja obiektów ze zbiorów Muzeum im. Mathiasa Bersohna jest znacznie utrudniona. Zgodnie z ówczesną polityką III Rzeszy, judaika przeważnie trafiały do składnic na terenie Śląska lub Centralnego Muzeum Żydowskiego w Pradze, z tego względu można przypuszczać, że podobny los spotkał znaczną zbiory z warszawskiego muzeum, a przynajmniej obiekty wywiezione na początku 1940 roku. Po II wojnie światowej judaika zagrabione przez Niemców przejęte zostały przez Jewish Restitution Successor Organization (JRSO) oraz Jewish Cultural Reconstruction (JCR) które działały w amerykańskiej strefie okupacyjnej. Przedmioty, w przypadku których możliwe było określenie proveniencji trafiały do macierzystych instytucji, pozostałe, zgodnie z formułą pierwszego prezydenta państwa Izrael Chaima Weizmanna, zostały wywiezione z państwa, które było winne zbrodni ludobójstwa popełnionej na europejskich Żydach oraz krajów, gdzie ludobójstwa te zostały popełnione. Do udziału w komisji badającej proveniencję zmagazynowanych przez Niemców zabytków nie zaproszono żadnej z polskich organizacji żydowskich, których przedstawiciele mogli posiadać wiedzę na temat przedmiotów z obszaru dawnej Polski. Przypuszczać należy zatem, że zabytki należące pierwotnie do kolekcji Mathiasa Bersohna, a następnie do Muzeum Żydowskiego przy warszawskiej Żydowskiej Gminie Wyznaniowej, mogą znajdować się obecnie w zbiorach muzeów i bibliotek Izraela oraz USA, ewentualnie instytucji w Wielkiej Brytanii, Francji, Kanadzie, państwach Afryki Południowej, Ameryki Południowej, gdzie przekazywano zbiory. Przypuszczalnie pewne obiekty mogły pozostać w zbiorach muzeum w Pradze.

ZBIORY

Charakterystyka zbiorów (wraz z danymi ilościowymi)

1905 – 1221 obiektów (dar Bersohna)

1910-1918 – 328 nowych pozycji inwentarzowych, w tym księgozbiór (1918 szt.)

1919-1926 – 6 nowych pozycji inwentarzowych

1927-1930 – 2 nowe pozycje inwentarzowe

1931-1936 – 9 nowych pozycji inwentarzowych

1937-1938 – 67 nowych pozycji inwentarzowych

budżet muzeum

1908-1914: 600 rubli rocznie

1926: 5 000 zł rocznie

1937: 3 000 zł rocznie

1938: 4 700 zł rocznie, dochody: 300 zł

1910 – rękopisy z XVI i XVII w. [m.in. Dialog Satyra przeciwko Rabinom i Kaznodziejom ówczesnym], księgi iluminowane, egzemplarze Biblii i Pięcioksięgu, rękopis o Arystotelesie, Frankfurt n. Odrą, 1693; Zwierciadło Korony Polskiej wystawione w r. 1618-ym na Sejm Walny; nekrolog Lelewela; autograf Staszica z przedstawieniem Abrahama Sterna; „Ojciec zadżumionych” Słowackiego w przekł. hebrajskim; dokumenty dotyczące historii Żydów w Polsce; obrazy o tematyce żydowskiej: widoki bożnic i wizerunki znanych postaci, m.in. Jakuba Józefa von Frank-Dobruckiego, Spinozy, Berka Joselewicza wg obrazów Kossaka i Lessera, Aleksandra hr. Wielopolskiego, Tadeusza Czackiego, Joachima Lelewela, Mathiasa Bersohna; futerały i oprawy na Torę i wskaźniki; naczynia obrzędowe: dzbany, świeczniki, lampki chanukowe, lichtarze, roztruhany, talerze, zasłony, płaskorzeźby; monety, pieczęcie, sygnety; ponad 2 000 tomów księgozbioru;

1922 – pinkas [kronika] bractwa pogrzebowego na Pradze (od 1782); pinkas Beit Hamidraszu z lat 1818-1846; portrety m.in. Mejselsa, Sterna, Cyłkowa [fotografie], Dawisona, Wielopolskiego, Lelewela, Lessera, Tugendholda, Eisenbauma; Spinosy [litografia], Mojżesza Mendelsona, Sabbstaja Cewi, Natana z Gassy [stare miedzioryty], Jakóba Franka i jego córki Ewy, Tobiasza Kohen; ryciny drewnianych bożnic polskich i litewskich, wnętrza bożnicy żółkiewskiej [rys. Kokulasa], widok

Kazimierza krakowskiego; pamiątki historyczne [nekrolog hebrajski Lelewela, autograf Staszica]; barwne, iluminowane ketuby [umowy przedślubne] m.in. małżonków di Ispanosa, Wenecja 1877, Abrahama Rawenna i Sary Basilia, Werona, 1656, małżonków Pontas i Basilia, Modena, 1672; przedmioty kultu synagogalnego i domowego [lichtarze, kinkiety, wskazówki do Tory, korony na rodały i tarcze, lampki chanukowe, talerze na mace, wieżyczki na wonidła, kotary ołtarzowe, lambrekiny; rękopisy, księgi i zwoje, starodruki [księga pierwszych proroków z 1544 r., druki amsterdamskie z XVII w., druki w narzeczu portugalskim, rękopisy kabalistyczne; monety, medale i pieczęcie (sygnety), w tym 31 skatalogowanych [medal na cześć Gracji Nassi [Dona Gracia Mendez Nasi], wyk. Paganini 1556 r., medal „na pamiątkę pierwszej konfirmacji Izraelitek w Warszawie” 1843 r.;

1937 – zabytki starej sztuki żydowskiej, rękopisy iluminowane, stare druki (księgi biblijne, modlitewniki, megile, m.in. Megilat Ester z XVII w.) umowy przedślubne [khetuby], dokumenty historyczne; przedmioty kultu: korony na torę [kether], tarcze na rodały [tassim], lampy chanukowe, lichtarze sobotnie, kinkiety, wieżyczki na kadzidła [Bsumymbyks]; portrety wybitnych osobistości żydowskich, obrazy drewnianych bożnic, sceny rodzajowe z motywami żydowskimi; rękopisy: Staszica, Adolfa Cremieux, Emila Zoli, rabina Bera Meiselsa, Elizy Orzeszkowej, prof. H. Grätza, bibliografa Steinschneidera; dokumenty historyczne; zbiory numizmatyczne (monety, sygnety, medale, pieczęcie); księgozbiór judaistyczny w języku hebrajskim, polskim, francuskim, niemieckim, angielskim i rosyjskim (ponad 2 000 tomów)

1938 – dokumenty i pamiątki dot. Bersohna: rzeźba popiersie aut. Markowskiego, fotografie, autografy, ryciny, dokumenty, fotografie, rzemiosło artystyczne, przedmioty kultu i naczynia (korony i zawieszki na rodały, wskaźniki, puchary, kielichy, tace, lichtarze, świeczniki)

1939 – obrazy (Stanisław Czajkowski, *Sądny dzień*; Weinlens *Stare strebra rytualne*; M. Eljowicz *Głowa Żyda* autolitogr.; J. Trefler, *Bożnica w Krzemieńcu*, I. Kipman, *Portret Maksymiliana Heilperna*, Wacław Koniuszo *Poświęcenie księżycy po Sądny Dniu na dziedzińcu synagogi na Kazimierzu*, Maurycy Gottlieb *Albrecht Brandenburski odbiera inwestyturę od Zygmunta Starego*, Aleksander Lesser (Król Kazimierz Wielki i Esterka, Kazimierz Wielki nadający przywileje Żydom w Polsce); reprodukcje, litografie, fotografie Ludwika Zamenhofa, Adolfa Peretza; rzeźby Abrahama Ostrzegi, płaskorzeźba portret Orzeszkowej, popiersie Hipolita Wawelberga; przedmioty kultu (biblie, parochety, baldachimy), numizmaty

Obiekty szczególne (o szczególnym znaczeniu symbolicznym, ważne dla nauki lub sztuki, komentowane, słynne)

Strategia pozyskiwania zbiorów

Trzonem muzeum była kolekcja ofiarowana przez Mathiasa Bersohna, która stopniowo uzupełniały znacznie skromniejsze dary osób prywatnych, głównie związanych z działalnością Gminy Wyznaniowej. W 1930 roku do kolekcji trafił również przekaz Ministerstwa Skarbu, co podkreślało wagę muzeum jako jednostki specjalistycznej. Zakupy do zbiorów odgrywały rolę marginalną, co podkreśla brak udziału w aukcji kolekcji Bersohna w 1909 roku, nie podjęto również starań o pozyskanie wyposażenia z likwidowanych na terenie Pomorza i Wielkopolski bożnic, pomimo kierowanych na ręce muzeum apeli [Geber, 1939]. Zakupy do zbiorów odnotowywane są dopiero po 1929 roku, jednak ich skala była przez cały okres działalności placówki niewielka. Od 1938 roku zakupy nowych obiektów przeznaczono 3000 zł. W 1938 i 1939 roku Gmina przekazała do muzeum kilkanaście przedmiotów kultu synagogalnego (korony na rodały, wskaźniki, zawieszki, naczynia), trudno określić, najprawdopodobniej częściowo pochodziły ze zbiorów gminy, niektóre pozyskane zostały na drodze zakupów (z adnotacją w katalogu).

DARY: 1905-1939 (osoby prywatne)

ZAKUPY:

1929 – zakup tzw. Biblii Bałamutnej Franka [Jakub Józef von Frank-Dobrucki]

1930-1936 – zakupy kilku obiektów, m.in. list Emila Zoli do Żydów szwajcarskich dot. sprawy Dreyfussa;

1938 - zakup portretu I.M. Weissenberga aut. p. Korzenia; świecznik ze zbiorów Pavégo;
1939 - obraz Stanisława Czajkowskiego, *Sądny dzień*; portret [?]; 9 parochetów;

Darczyńcy/Fundatorzy/Sprzedawcy (imiona i nazwiska, charakterystyka przekazanych darów/sprzedanych eksponatów; data)

1905 - Mathias Bersohn;
ok. 1912 – Samuel Dickstein (kopie akt Komitetu Starozakonnych z Archiwum Akt Oświecenia Publicznego wyk. adw. Adolf Jakób Cohn)
1926 – Adam Czerniaków (2 akwarele Jana Boguckiego)
1930 – Ministerstwo Skarbu (7 przedmiotów srebrnych kultu religijnego: korona w blaszanym futerale, 6 blaszek z napisami święt żydowskich)
1937 – Adam Czerniaków (kolekcja obrazów starych bożnic w Polsce); Diana Eigerowa [konsulowa] (2 obrazy żydowskie); Hilel Seidman (archiwalia, modlitewnik); Kazimierz Grossman (2 ramy złożone); Aleksander Graff (tkaniny);
1938 – mec. Tadeusz Kraushar, wnuk Bersohna, Zuzanna Rabska (dokumenty i pamiątki dot. Bersohna: rzeźba popiersie aut. Markowskiego, fotografie, autografy); adw. Henryk Cyłkow (dokument); Adam Czerniakow, Samuel Dickenstein (ryciny, dokumenty) A. Pragier (pamiątki historyczne i fotografie); B. Dawidowicz, S. i J. Jakobsfeldowie, (rzemiosło artystyczne); Rajzla Winawer, Cecylia Oderfeldowa (przedmioty kultu i naczynia)
1939 - Arnold Szpinak, A. Ostrzega, M. Brokman, Janusz Trefler, Denis Gelbard, Leon Kranc, I. Weinlesowa, Maurycy Majzel, Wacław Wawelberg, M. Weiner, Gimnazjum Mechaniczne im. Ludwika Natansohna (rzeźby, płaskorzeźby, reprodukcje, obrazy, grafiki), Tadeusz Kraushar (fotografie); Lidia Zamenhof, Emil Peretz (pamiątki); Julian Brodkier, Józef Neufeld, Natan Sakiel (przedmioty kultu); M. Flaumenbaum (monety)

Ekspedycje naukowe organizowane przez muzeum

1910-1912 – przekład i przepisanie pinkasów bractwa pogrzebowego na Pradze i Bejt Hamidraszu
1912 – wykonanie kopii kahału wileńskiego ze zbiorów Biblioteki Publicznej w Warszawie

Transfery zbiorów: data, okoliczności, zakres, ostateczna lokalizacja

brak danych

WYSTAWY I DZIAŁALNOŚĆ POPULARYZATORSKA:

Wystawy stałe

[1922] jeden pokój z przedpokojem; „pośrodku pokoju stoją gabloty, a w nich rozłożone staro pisane i drukowane modlitewniki, megille [zwoje] i inne księgi obrzędowe [...]”, Bałaban 1922

[1937]

Gabloty I-III: dokumenty [patrycjat warszawski, rodziny Glöcksbergów; szkoły rabinów; dokumenty, m.in. fotografia czaszki J. Franka wydobytej z grobu w Offenbachu w r. 1866]

Gablota IV: ornamenty

Gablota V: rękopisy o treści religijnej

Gablota VI: pieczęcie, pierścienie, monety, medale, amulety, mezuzy

ponadto: fotografie, obrazy, rysunki synagog; malarstwo, grafika, rzeźba; kethuby, naczynia: talerze i tace, tarcze (zawieszki) na rodały (tas, cyc) i rączki (jadim), korony, puchary, lichtarze, lampki chanukowe, skarbonki i parochety [kotary];

Wystawy czasowe

1910 – wypożyczenie obiektów (10 szt.) na wystawę „Stara Warszawa”

1918 – wypożyczenie obiektów (2 szt.) na wystawę „Ziemia Chełmińska i Podlaska”

Katalogi zbiorów i wystaw oraz przewodniki

Gerber R[oman?], 1939. Muzeum im. Mathiasa Bersohna przy Wyzn. Gminie Żydowskiej w Warszawie, Warszawa

Inne publikacje (wydawane przez instytucję)

brak danych

Współpraca instytucjonalna (muzea, uczelnie, towarzystwa, administracja itd.)

Zasięg działalności (informacje o miejscu pochodzenia zwiedzających, komentatorów, autorów relacji itd.)

Zwiedzający (charakterystyka statystyczna, ważniejsze osobistości)

ŹRÓDŁA:

Bibliografia

Bałaban Majer, 1922. *Muzeum im. Mathiasa Bersohna*, Nasz Kurjer, nr 151, s. 4

Bałaban Majer, 1929. *Zabytki historyczne Żydów w Polsce oraz Sprawozdanie Instytutu Nauk Judaistycznych w Warszawie za lata akademickie 1927/28 – 1928/29*, Warszawa: nakł. Towarzystwa Krzewienia Nauk Judaistycznych w Warszawie, s. 26-28

C., Odgłosy. Muzeum Bersonowskie, Izraelita. Tygodnik społeczny, literacki i naukowy 1910, r. 45, nr 12, s. 8

Czerniaków Adam, Katalog Muzeum przy Gminie Żydowskiej, Nasz Przegląd, 1939, nr 197, s. 8

Czerniaków Adam, Adama Czerniakowa dziennik getta warszawskiego 6 IX 1939-23 VII 1942, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983: zapisy: 12, 13 IX; 3, 12, 14 X 1939; 13, 15 IV; 27 V; 6 VI;

Kuhnke Monika, 1999. Muzeum im. Mathiasa Bersohna w Warszawie, Cenne, bezcenne/utraczone, Nr 2 (14), s. 14-15

(i), Kronika żydowska. Centralne Archiwum Przedmiotu Żydowskiego Kultu, Nasz Przegląd: organ niezależny 1939, r.17, nr 138, s. 12

Kronika Krajoznawcza, Ziemia: 1910, nr. 38, s. 607-608

Kronika żydowska. Z Muzeum im. Mathiasa Bersohna, Nasz Kurjer, 1922, nr 232, s. 3

Kronika. Muzeum Gminy Żydowskiej im. M. Bersona, Głos Gminy Żydowskiej: organ Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie / [Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie], 1937, r.1, nr 1, s. 24

Kronika. Dary dla muzeum, Głos Gminy Żydowskiej: organ Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie / [Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie], 1937, r.1, nr 3, s. 69

Kronika. Sprawa rozbudowy muzeum im. Bersona, Głos Gminy Żydowskiej: organ Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie / [Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie], 1937, r.1, nr 4, s. 95

Kronika. Dary dla muzeum im. M. Bersona, Głos Gminy Żydowskiej: organ Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie / [Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie], 1937, r.1, nr 4, s. 96

Kronika. Dary dla muzeum im. M. Bersona, Głos Gminy Żydowskiej: organ Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie / [Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie], 1938, r.2, nr 2, s. 48

Kronika. Muzeum im. Matiasa Bersona, Głos Gminy Żydowskiej: organ Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie / [Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie], 1938, r.2, nr 8, s. 193

Kronika. Dary dla muzeum im. M. Bersona, Głos Gminy Żydowskiej: organ Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie / [Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie], 1938, r.2, nr 10/11, s. 335

Kronika. Komisja muzealna, Głos Gminy Żydowskiej: organ Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie / [Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie], 1938, r.2, nr 12, s. 360

Kronika. Reorganizacja Muzeum im. M. Bersohna, Głos Gminy Żydowskiej: organ Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie / [Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie], 1939, r.3, nr 3, s. 71

Gerber R[oman?], 1939. Muzeum im. Mathiasa Bersohna przy Wyzn. Gminie Żydowskiej w Warszawie, Warszawa

Mathias Berson, Świat pismo tygodniowe ilustrowane 1908, rok 3, nr 48, s. 18

Mayzel Maurycy, 1938. Budżet Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie na rok 1938, Głos Gminy Żydowskiej: organ Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie / [Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie], r.2, nr 9, s. 197-198

Pryłucki Noach, 1911. Der jidisher bal-meluche un dos jidishe lernjingl, Der Moment, 1911, nr 243, s.

Pryłucki Noach, 1911. Der jidisher bal-meluche un dos jidishe lernjingl, Der Moment, 1911, nr 244, s.

Pryłucki Noach, In Pojln. Kimat a publicistisz togbuch 1905-1911, Warszawa: Piment 1921, s. 277

R.C., Matjas Bersohn, Izraelita. Tygodnik społeczny, literacki i naukowy 1908, r. 43, nr 47, s. 458-459

Rejduch-Samkowa Izabella, 1983. Lesser Gieldziński, Mathias Bersohn i Maksymilian Golchtein – pierwsi kolekcjonerzy i badacze sztuki judaistycznej w Polsce, [w:] Materiały Sesji Naukowej Stowarzyszenia Historyków Sztuki „Mecenas, kolekcjoner, dzieło sztuki”, Warszawa, s. 165-206

Rejduch-Samkowa Izabella, 1986. Mathias Bersohn i jego muzeum w Warszawie, Folks-Sztyme, nr 5, s. 10-12

Ringelblum Emanuel, 1988. Kronika getta warszawskiego. Wrzesień 1939 – styczeń 1943, Warszawa: Czytelnik, s. 103-104

Seidman Hilel, 1937. Archiwum Gminy Żydowskiej w Warszawie, Głos Gminy Żydowskiej: organ Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie / [Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie], r.1, nr 1, s. 10-12

Seidman Hilel, 1937. Muzeum im. Bersohna przy Gminie, Głos Gminy Żydowskiej: organ Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie / [Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie], r.1, nr 3, s. 57-59

Seidman Hilel, 1939. Archiwum Gminy Żydowskiej w Warszawie, [w:] red. Zineman Jacob, Almanach gmin żydowskich w Polsce. T. 1, Warszawa: Wydawnictwo „Nasze Życie”

ś.p. Matyas Bersohn, Rozwój. Dziennik polityczny, przemysłowy, ekonomiczny, społeczny i literacki, ilustrowany, 1908, r. 11, nr 255, s. 3

Trefler Janusz, 1937. Muzeum im. Mathiasa Bersohna w świetle rozwoju muzealnictwa żydowskiego, Głos Gminy Żydowskiej: organ Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie / [Zarząd Gminy Wyznaniowej Żydowskiej w Warszawie], r.1, nr 5, s. 108-109

Türkiel S., O muzeum żydowskie, Echo Żydowskie: pismo tygodniowe poświęcone zagadnieniom politycznym, społecznym i literackim 1932, r.1, nr 5, s. 3

Urynowicz Marcin, 2003. Skradzione Warszawskie Muzeum Żydowskie, Biuletynu IPN, nr 7, s. 46-57

Urynowicz Marcin, 2008. Adam Czerniaków a Muzeum im. Mathiasa Bersohna przy Gminie Żydowskiej w Warszawie 1908-1940, Kwartalnik Historii Żydów, nr 4 (228), s. 477-489

Urynowicz Marcin, 2009. Adam Czerniaków 1880-1942: prezes getta warszawskiego, Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, s. 166-167

Wankie Władysław, 1909. Zbiory artystyczne Mathiasa Bersohna, Świat pismo tygodniowe ilustrowane, rok IV, nr 20, s.6-7

Żebrowski Rafał, 2012. Żydowska Gmina Wyznaniowa w Warszawie 1918-1939. W kręgu polityki, Warszawa: Żydowski Instytut Historyczny, s. 561-562

Archiwa / zespoły archiwalne / źródła / inwentarze / księgi gości

brak danych

Zasoby ikonograficzne (opis, lokalizacja)

Światowid: ilustrowany kurjer tygodniowy. 1926, nr 45, s. 9

Ciekawe cytaty

„Jest to twór jednego człowieka, na którym ten człowiek wycisnął swe piętno. Berson był tem, co zwiemy po niemiecku Ein Schoengeist. Laik na wszystkich polach, zbierał on wszystko, co mu pod rękę wpadło i nie stworzył w muzeum swem żadnego systemu. Ze wszystkiego mamy trochę ale na ogół jest to tors, który należałoby uzupełnić i uporządkować” (Bałaban, 1922)

„Należy tak kreować *Kuratorium* opieki nad zabytkami żydowskimi, w skład którego mieliby wejść uczeni i działacze, i które roztoczyłoby troskliwą opiekę nad Muzeum i zabytkami historycznymi w ogólności. Przede wszystkim jednak należy poczynić odpowiednie starania o *uzupełnienie* zbiorów

Muzeum nowymi nabytkami i przekształcenie go stopniowo w *Centralne Muzeum Żydów w Polsce*, które by uratowało cenne skarby naszej przeszłości, skupiało dorobek kulturalny minionych czasów, było żywą ilustracją historii naszej na ziemiach polskich i świadectwem żywotności twórczego ducha narodu” (Seidman 1937: 59)

Pochwała zbieracza

Chwalimy Cię, zbieraczy, za Twój zbożny trud
W gładkich, miedzi, stali wizerunki ryte,
W żółtej, papierowej szacie uwięzione słowa,
Srebra rytualne, pasy złotolite!

Zrodzony w męce twórczej, wysiłkiem ludzkich rąk,
Gdy innych braci naszych szary przeżarł brud,
Nasz grzbiet w zbiornicy Twojej zieleni się patyną,
Chwalimy Cię zbieraczu, za Twój zbożny trud!

W zaświatach duch Twój, w ziemi rozsypane kości,
Na fali powietrznej przestał brzmieć Twój głos,
Innych klejnoty Twoje zdobią, żywią włości,

Od czaszki spopielalej opadł biały włos.
Chwalimy Cię zbieraczu. Za Twój zbożny trud
Ominie nas srogi zapomnienia los.

Adam Czerniaków, Z okazji odnowienia Muzeum im. Mathiasa Bersohna przy Wyznaniowej Gminie Żydowskiej w Warszawie, Cieniom fundatora muzeum, Głos Gminy Żydowskiej, nr 8, sierpień 1938, s. 183)

UWAGI:

OPRACOWANIE:

Autor opracowania:

Aldona Tołysz

Data sporządzenia karty:

2017-11-25

Wyjazdy studyjne w celu wykonania karty, daty:

XXX

METADANE* (wypełnia redaktor/moderator portalu)

TYTUŁ (Miejscowość-nazwa instytucji)	Warszawa, Muzeum starożytności żydowskich Mathiasa Bersohna
LOKALIZACJA GPS	52°14'11,46804"; E 20°59'55,60548"
KLASYFIKACJE	
DATA UTWORZENIA	
AUTOR WPISU/REDAKTOR/KOREKTOR	
RELACJE	
TAGI	muzeum mniejszości narodowych, zbiory sakralne, judaika

SYGNATURA	
PRAWA / LICENCJE	